

BIBLIOTEKA
PIELGRZYMA

Fred H.
Wight

OBYCZAJE KRAJÓW BIBLIJNYCH

Vocatio

Fred H. Wight **OBYCZAJE KRAJÓW BIBLIJNYCH**

Vocatio

Prezentowane na kartach Biblii osoby i wydarzenia są mocno osadzone w realiach starożytnego Bliskiego Wschodu. Aby zrozumieć i przyjąć orędzie Starego i Nowego Testamentu, trzeba więc cierpliwie poznawać dawne kultury. Ich niezbywalnym składnikiem są obyczaje ludzi mieszkających w krajach biblijnych. Duża część tej obyczajowości bezpowrotnie minęła, inne – często w zmienionej postaci – istnieją do dzisiaj. Poprawne odczytywanie Biblii wymaga pogłębionego poznawania świata, który jest tak odmienny od naszego.

Książka przystępnie i rzetelnie ukazuje rozmaite aspekty codziennego życia biblijnych Izraelitów i ich najbliższych sąsiadów. Umożliwia ciekawe i potrzebne spotkanie z przeszłością, w której rozwijało się i docierało do ludzi zbawcze działanie Boga.

ks. Waldemar Chrostowski

Cena 29,90 zł

ISBN 978-83-7829-079-7

9 788378 290797

Oficyna Wydawnicza

VOCATIO

Vocatio

Książki dla tych, których kochamy

Siew

Rodzaje ziarna siewnego. Na Wschodzie uprawia się wiele gatunków zbóż. Dwa podstawowe zboża starożytnej Palestyny to pszenica i jęczmień (trawy z rodzajów *Triticum* i *Hordeum*, w Azji południowo-zachodniej uprawiane od VII tysiąclecia przed Chr. – przyp. tłum.). W jednym miejscu Stary Testament mówi o prosie (Ez 4,9). Ryż wymieniany w Wj 9,32 oraz Iz 28,25 tłumacze American Revised Version oddają przez „orkisz” (tak samo Biblia Tysiąclecia; orkisz to pszenica *Triticum spelta*; ryż dotarł na Bliski Wschód dopiero ok. IV w. przed Chr. – przyp. tłum.). Obecnie używa się w Palestynie ryżu i kukurydzy, ale ta ostatnia pochodzi głównie z importu¹².

Jak i gdzie dokonuje się zasiewu. Rolnik zwykle przewozi ziarno na pole w dużym worku na grzbiecie osła. Potem napełnia ziarnem skórzaną torbę, którą niesie pod ręką¹³. Z reguły ziarno rozsypuje się szeroko po ziemi, a potem przykrywa podczas orki. Często za siewcą postępuje z pługiem ktoś z jego rodziny albo sługa, jeśli rolnik ma takowego¹⁴. Zwrot używany na oznaczenie siewu w Pięcioksięgu (m.in. Rdz 26,12; Kpł 25,3) oznacza „rozsypanie ziarna”¹⁵.

Siew w przypowieści Jezusa. Nic nie obrazuje lepiej siewu i losów ziaren niż Jezusowa przypowieść o siewcy (Mt 13,3-8; Mk 4,3-8; Łk 8,5-8).

„Oto siewca wyszedł siał. A gdy siał, niektóre [ziarna] padły na drogę, nadleciały ptaki i wydziobały je” (Mt 13,3-4). W Palestynie dróg było niewiele, dopóki nie zbudowali ich Rzymianie. A i wtedy łączyły tylko ważne ośrodki. Skoro podróżowano pieszo albo na wielbłądach lub osłach, zwykle wystarczyły ścieżki. Starożytnym zwozającym ścięzki biegnące przez prywatne grunty były ogólnie dostępne. Właściciele ziemi orali aż do krawędzi takiej ścięzki, zostawiając przestrzeń dla podróżnych¹⁶. Ewangelie synoptyczne mówią o wędrownkach Jezusa i Jego uczniów takimi

drogami (Mt 12,1; Mk 2,23; Łk 6,1). Podczas siewu trochę ziarna mogło upaść na drogę i – niezaorane – mogło zostać wydziobane przez ptaki.

„Inne padły na miejsca skaliste, gdzie niewiele miały ziemi; i wnet powschodziły, bo gleba nie była głęboka. Lecz gdy słońce wzeszło, przypaliły się i uschły, bo nie miały korzenia” (Mt 13,5-6). Nie chodzi tu o kamienistą glebę, ale o cienką warstwę ziemi pokrywającą skałę. W takich warunkach ziarno szybko wschodzi, ale rośliny, pozbawione głębokich korzeni, nie dojrzeją¹⁷.

„Inne znowu padły między ciernie, a ciernie wybujały i zagłuszyły je” (Mt 13,7). W Palestynie i Syrii wiele gatunków ciernistych krzewów rośnie obok pól, niektóre nawet pośrodku upraw. Tubyłcy używają ich w lecie do gotowania strawy na dworze. Jeśli rolnik nie pozbędzie się ich, zadławią pędy pszenicy czy jęczmienia¹⁸.

„Inne w końcu padły na ziemię żyzną i plon wydały, jedno stokrotny, drugie sześćdziesięciokrotny, a inne trzydziestokrotny” (Mt 13,8). Z powodu prymitywnych sposobów uprawy tubyłczy rolnicy często osiągały mizerne plony. Współcześnie obserwujemy wszakże przykłady dobrych zbiorów. George Mackie, misjonarz w Syrii, pisał: „Gleba jest w wielu miejscach niezwykle żyzna i plony odpowiadają tym z przypowieści”¹⁹. W Księdze Rodzaju czytamy o uprawach Izaaka w Negebie na terenie południowego Kanaanu: „Przebywając w tym kraju, zasiał Izaak ziarno i doczekał się w owym roku stokrotnego plonu” (Rdz 26,12).

Wrogowie ziarna

Placowo. Duże stada ptaków nierazdo śledzą siewcę, aby porwać rozrzucone ziarno. W ten sposób część ziarna traci się przed zaoraniem gleby. Ptaki wyjadają też ziarno rzucone na drogę (Mk 4,4)²⁰.

Chwały. W przypowieści o chwacie czytamy: „Lecz gdy ludzie spali, przyszedł jego nieprzyjaciel, nasiał chwa-

oliwki, nie będziesz drugi raz trząśł gałęzi; niech zostanie coś dla obcego, sieroty i wdowy" (Pwt 24,20). Mówi o niej także Izajasz: „albo jak przy otrząsaniu oliwki: zostają dwie lub trzy jagody na samym wierzchołku, cztery lub pięć na gałęziach owocowego drzewa" (Iz 17,6).

Spożycie oliwek. Mieszkańcy ziem biblijnych chętnie jedzą oliwki suszone. Oliwki w zalewie, rozpowszechnione na Zachodzie, są dopiero stopniowo wprowadzane przez osiedlających się w Izraelu Żydów. Chleb i oliwki są w Syrii tak powszechne, jak owsianka i mleko w Szkocji⁸.

Wyrób oliwy. Do wyrobu oliwy służyły prasy oliwne, stosowane powszechnie także w dzisiejszej Palestynie.

Prasy składały się z kadzi oraz ustawionego na sztorc kamienia z wielkim otworem, w którym umieszczano belkę. Pod nią kładziono oliwki do sprasowania. Belka wystawała poza naczynie z oliwkami. Na jej drugim końcu wieszano obciążniki⁸.

Innym ówczesnym sposobem wytłaczania oliwy było deptanie jagód. „Będziesz wytłaczał oliwę, lecz oliwą się nie namaścisz”, pisze prorok Micheasz (Mi 6,15). Nazwa ogrodu Getsemani, który był plantacją oliwek, znaczy „tłocznia oliwy”.

Użycie oliwy z oliwek w krajach biblijnych. W czasach Salomona oliwa była uważana za jedno z głównych źródeł dochodu (por. 1 Krl 5,11; 2 Krn 2,10). Salomon płacił rocznie Hiramowi za prace rzemieślników tego ostatniego między innymi dwadzieścia tysięcy bat oliwy (jeden bat to około 45 litrów)⁹. Prorocy Ezechiel i Orzeasz wspominają o eksporcie oliwy (Ez 27,27; Oz 12,1). Oliwę wykorzystuje się na Bliskim Wschodzie na liczne sposoby. W znacznej mierze zastępuje ona masło oraz tłuszcz zwierzęce. Ezechiel wspomina o trzech istotnych składnikach pożywienia, z których pierwszym jest oliwa, zaś dwa pozostałe to mąka i miód (Ez 16,13). Oliwa była właściwie jedynym paliwem

do lamp. Lampy oliwne niosły panny roztropne i nierozsądne z przypowieści Jezusa (Mt 25,1). Oliwy używa się dziś do produkcji mydła; było tak zapewne i w czasach biblijnych. Ponadto często namaszczano nią ciało. Noemi powiedziała Rut: „Umyj się i namaść, nałoż na siebie swój płaszcz i zejdź na klepisko" (Rt 3,3). Oliwy używano też do obrzędów religijnych. Była częścią obiaty (Kpł 2,1). Oliwą namaszczano proroków (1 Krl 19,16), kapłanów (Kpł 8,12) oraz królów (1 Sm 16,13; 1 Krl 1,34); w czasach nowotestamentowych także chorych (Mk 6,13; Jk 5,14).

Wykorzystanie drewna oliwnego. Jest ono barwy żółtawej, o gęstym słoju. Stanowi ulubiony surowiec cieśli na Bliskim Wschodzie, szczególnie do sporządzania szaf. Król Salomon kazał wykonać z drzewa oliwnego cheruby, podwoje do sanktuarium i wejście do świątyni (1 Krl 6,23. 31. 33)¹⁰.

Symboliczne znaczenia drzewa oliwnego. Od czasu gdy gołębicą wypuszczona przez Noego z arki wróciła, „niosąc w dziobie świeży listek z drzewa oliwnego" (Rdz 8,11), uważano je za znak pokoju. W Biblii oliwa jest symbolem Ducha Świętego. Apostoł Jan, mówiąc o „namaszczeniu, które otrzymaliście od Niego" (1 J 2,27), ma na myśli dary Ducha Świętego. Oliwę uważano też za symbol obfitości (Pwt 8,8), a jej brak oznaczał niedostatek (Jl 1,10).

Uprawa fig

Trzykrotne zbiory fig w ciągu roku. Wczesne figi – nieliczne, ale duże – dojrzewają na miesiąc przed pojawieniem się głównego plonu, który zbiera się w sierpniu i wrześniu; figi zimowe zostają na drzewach do późnej jesieni (podobnie jak w przypadku oliwek, czas dojrzewania fig podlega zmienności geograficznej; w Izraelu główny plon przychodzi na sierpień – przyp. tłum.). Pismo Święte wspomina o „pierwszym owocu figowego drzewa" jako szczególnie pożądanym (Oz 9,10) oraz o łatwości, z jaką figi spadają przy wstrząśaniu drzewem (Na 3,12). Plonu letniego nie

spożywa się, zachowując go na zimę po ususzeniu na dachach domów¹¹.

Figowce zieleńią się później niż inne drzewa. Rozwój i ciemnienie liści uważa się za oznakę bliskiego lata¹². Jezus nawiązał do tego, gdy powiedział: „A od drzewa figowego uczucie się przez podobieństwo! Gdy jego gałązka staje się soczysta i liście wypuszcza, poznajecie, że zbliża się lato” (Mt 24,32; Mk 13,28). Oblubieniec w Pieśni nad Pieśniami wskazuje, że minęła zima i zbliża się lato, mówiąc: „drzewo figowe wydało zawiązki owoców” (Pnp 2,13).

Jezus i drzewo figowe. Aby zrozumieć, dlaczego Jezus Chrystus przeklął pewnego dnia drzewo figowe, należy znać sposób, w jaki rozwijają się jego liście i owoce. Zwykle figi zawiązują się równocześnie z liśćmi. Podobnie jest z ich zanikiem. Napisano jednak, że gdy Jezus i Jego uczniowie zobaczyli drzewo na Górze Oliwnej (które miało liście – przyp. tłum.), „nie był to czas na figi” (Mk 11,13). Istotnie, dla tej rośliny nie było „usprawiedliwienia”, ponieważ jeśli nie był to czas na figi, nie był to również czas na liście. Wypuszczając liście, drzewo było niczym ludzie gołosłownie twierdzący, że wydali owoce. Figowiec ten przypominał faryzeusz, którzy obnosili się ze swą religijnością, ale ich wiara była martwa, bezowocna. Zatem słowa Jezusa należy rozumieć jako ostrzeżenie przed hipokryzją¹³.

Jezus opowiedział też przypowieść o nieurodzajnym figowcu.

Pewien człowiek miał drzewo figowe zasadzone w swojej winnicy; przyszedł i szukał na nim owoców, ale nie znalazł. Rzekł więc do ogrodnika: „Oto już trzy lata, odkąd przychodzę i szukam owocu na tym drzewie figowym, a nie znajduję. Wytnij je: po co tu jeszcze ziemię wyjąławia?”. Lecz on Mu odpowiedział: „Panie, jeszcze na ten rok je pozostaw; ja okopię je i obłożę nawozem; może wyda owoc. A jeśli nie, w przyszłości możesz je wyciąć” (Łk 13,6-9).

Ten figowiec przez trzy lata nie dawał plonów, których właściciel miał prawo oczekiwać. Ogrodnik radził okazać cierpliwość, proponując okopanie i nawożenie – a zatem danie drzewu dodatkowej szansy. Zauważmy, że figowiec został zasadzony w winnicy, co jest częste w Palestynie.

Wzmianki o figach w Starym Testamencie. Starożytni Hebrajczycy chętnie jadali figi, szczególnie suszone. Poświadczają to liczne wzmianki w Biblii. Abigail przyniosła Dawidowi dwieście ciastek figowych (1 Sm 25,18). Placikiem figowym nakarmiono wycieńczonego Egipcjanina (1 Sm 25,18). Taki placek otrzymał Dawid podczas święta (1 Krn 12,40). Podczas choroby króla Ezechiasza Izajasz kazał położyć na wrzód placek figowy, a Pan uzdrowił króla (2 Krl 20,7). Jeremiasz wspomina, że figi mogą mieć różny smak, jedne wysmienty, inne zaś bardzo zły (Jr 24,1-2).

Symboliczne znaczenie drzewa figowego. Drzewo figowe, podobnie jak oliwka i winorośl, symbolizowało pokój i dobrobyt. O pomyślności Izraela pod rządami Salomona napisano: „Dlatego też przez wszystkie dni Salomona Juda i Izrael mieszkali bezpiecznie, każdy pod swoją winoroślą i pod swoim drzewem figowym, od Dan do Beer-Szeby” (1 Krl 5,5). Prorok Micheasz tak oto odmalował powszechny pokój i dobrobyt podczas nadchodzącego Złotego Wieku: „Naród przeciwko narodowi nie podniesie miecza, nie będą się więcej zaprawiać do wojny, lecz każdy będzie siadywał pod swą winoroślą i pod swym drzewem figowym; i nie będzie tego, kto by niepokoił” (Mi 4,3-4).

niepokojących mieszkańców Palestyny, a szczególnie Judei i Samarii, jest *Zor* w dolinie Jordanu. Arabowie zwą część doliny Jordanu między Morzem Martwym a Jeziorem Galilejskim *Gbor*; co znaczy „rozpadlina”. W niej to znajduje się wąska i głęboka dolina *Zor*, której środkiem płynie rzeka. Podczas corocznego wylewu rzeki zwierzęta muszą stamtąd uciekać, ale wracają po opadnięciu wód²³. Dzikie zwierzęta napadające na zamieszkałe obszary Palestyny pochodzą z reguły z tej części doliny Jordanu. Dlatego u Jeremiasza czytamy: „Oto nadchodzi on jak lew z gęstwiny nadjordańskiej ku wiecznie zielonym pastwiskom” (Jr 49,19).

Rybacy

Łowiska. Głównymi łowiskami były w Palestynie wybrzeża Morza Śródziemnego i Jezioro Galilejskie. Na pustyni Izraelici mawiali: „Wspominamy ryby, któreśmy darmo jedli w Egipcie” (Ib 11,5). Przed kilkoma laty* A.C. Haddad, Syryczyk mieszkający w Palestynie, ustalił, że rybołówstwem na Jeziorze Galilejskim trudniło się około sześćdziesięciu mężczyzn. Ich metody połowu nie różniły się od tych, jakie stosowano w czasach Jezusa²⁴. Nie ulega jednak wątpliwości, iż w najbliższych latach dawne metody zanikną, bowiem nowo powstałe państwo Izrael dofinansowuje rybołówstwo w Galilei i sprowadza nowoczesne urządzenia zachodnie.

Wędkowanie. Nie uważa się za prawdopodobne, by galilejscy uczniowie Jezusa często uciekali się do tej metody połowu. Przykładem okazynego wykorzystania wędkę jest schwytanie przez Piotra ryby na haczyk oraz wyjęcie z jej pyszczka monety, którą Apostoł opłacił podatek świątynny (Mt 17,27). O wędkowaniu wzmiankują prorocy Izajasz i Amos: „Rybacy będą wdychali i zasmucać się wszyscy, którzy wędkę zarzucają w Nilu” (Iz 19,8); „pochwycać was

* U schyłku lat 40. naszego stulecia (przyp. red.).

hakami, resztę was – rybackimi wędkami” (Am 4,2). Podczas wykopalisk na wzgórzu w Gezer odkryto haczyk rybacki, co wskazuje na bardzo odległy czas praktykowania tego sposobu połowu²⁵.

Łowienie harpunem. Wspomina o tym autor Księgi Hioba: „Czy przebijesz mu skórę harpunem, głowę mu dzidą przesyjesz?” (Hi 40,31). Inskrypcje przedstawiające Egipcjan łowiących na harpun dowodzą używania tego sposobu w Egipcie²⁶.

Zarzutnia, czyli sieć ręczna. Zarzutni używali uczniowie Jezusa trudniący się rybołówstwem. W Ewangelii wg św. Marka czytamy: „Przechodząc obok Jeziora Galilejskiego, ujrzał Szymona i brata Szymonowego, Andrzeja, jak zarzucali sieć w jezioro; byli bowiem rybakami. Jezus rzekł do nich: «Pójdźcie za mną, a sprawię, że się staniecie rybakami ludzi»» (Mk 1,16-17). Sieć ręczna ma kolisty kształt, średnicę około pięciu metrów i drobne oczka. Na jej krawędzi umocowane są ciężarki, a do środka przywiązana jest długa lina. Linę chwytą się lewą ręką, zaś sieć zbiera się prawą i potem zamasztywaniem ręką rzuca się na płytką wodę przy brzegu, w miejscu, gdzie zauważy się ławicę ryb. Sieć ciągnie się następnie za środek za pomocą liny. Rybak może zebrać połów, brodząc w wodzie²⁷.

Niewód. Wspomina o nim Jezus w jednej z przypowieści: „podobne jest królestwo niebieskie do sieci, zarzuconej w morze i zagarniającej ryby wszelkiego rodzaju. Gdy się napełniła, wyciągnęli ją na brzeg i usiadłszy, dobre zebraли w naczynia, a złe odrzucili” (Mt 13,47-48). Niewód ma kilkadziesiąt metrów długości i nieco ponad dwa metry szerokości. Z obu końców przyczepia się do niego liny, na krawędziach korki (utrzymujące krawędzie na powierzchni), a pośrodku – ołowiane ciężarki (zanurzające sieć). Czasami niewód rozciąga się między dwiema łodziami, których załogi wiosłują po spirali. W miarę zbliżania się łodzi i zmniejszania zakreslanego przez nie obwołu sieć

jest wciągana na pokład. Linę dolną wciąga się szybciej niż górną, dzięki czemu ryby zostają zamknięte w saku, a potem wciągnięte na pokład. Czasami sieć zarzuca się z lądu. Drugi koniec zostaje wciągnięty przez łódź tak daleko od brzegu, jak to możliwe. Potem łódź zawraca w kierunku punktu wyjścia, zamiatając siecią dużą przestrzeń. Bywa też, że z dwu łodzi rozciąga się niewód daleko od brzegu, a potem wraca, wymiatając ryby. Ten ostatni sposób stosuje się, gdy dno nie jest kamieniste.²⁸

Rybacy galilejscy

Łowienie za pomocą niewodu to dobry przykład pracy zespołowej. Jedni wiosłują na łodziach, drudzy ciągną linę, trzeci rzucają kamienie albo w inny sposób straszą ryby, zapobiegając ich wydostaniu się z sieci. Po dopłynięciu do brzegu rybacy trzymają sieć za krawędzie i wciągają ją

na brzeg, gdzie trzeba wybrać i posortować ryby. Cóż za obrazowa lekcja współpracy przy pozyskiwaniu dusz!²⁹

Nocny połów. Rybacy galilejscy często łowili nocą. Oświetlali sobie drogę pochodniami. Po dostrzeżeniu ryb ciskają w nie harpunami albo zarzucają sieć³⁰. Zdarza się, że łowią całą noc na próżno, co przydarzyło się Szymonowi Piotrowi i jego towarzyszom. „Mistrzu, całą noc pracowaliśmy i nicśmy nie ulowili” – czytamy w Ewangelii wg św. Łukasza (Łk 5,5).

Lokalizacja ławic. Ławice niewidoczne dla ludzi będących na wodzie można czasem dojrzeć z brzegu³¹. Taka historia zdarzyła się Jezusowi i jego uczniom. „A gdy rano zaświtał, Jezus stanął na brzegu. Jednakże uczniowie nie wiedzieli, że był to Jezus. On rzekł do nich: «Zarzućcie sieć po prawej stronie łodzi, a znajdziecie». Zarzucili więc i z powodu mnóstwa ryb nie mogli jej wyciągnąć” (J 21,4-6). Oczywiście nie gromadzenie wielkiej liczby ryb w jednym miejscu dokonało się za sprawą cudu Jezusa, niemniej pomocnicy stojący na brzegu nierzadko wskazują rybakom, gdzie należy łowić³².

Murarze

Fundamenty i kamienie węgielne. Przed położeniem fundamentów należy dokopać się do skały albo w inny sposób zapobiec niszcącemu osiadaniu czy rozpułchnianiu gruntu podczas letnich upałów i zimowych deszczy. Jezus opowiada o dobrym murarzu, który „wkopał się głęboko i fundament założył na skale” (Łk 6,48). Głębokie rowy wypełnia się kamieniami i kawałkami wapienia, którym pozwala się osiaść. Ta część konstrukcji jest potem niewidoczna. Po ułożeniu na fundamentach pierwszej warstwy podłużnych kamieni wybiera się duże kamienie w kształcie kwadratów na każde połączenie dwóch ścian. Cieńsze kwadratowe bloki kładzie się zwykle na wierzchniej warstwie kamieni w miejscach, gdzie mają spoczywać belki dachowe. Podczas obciosowania podłużnych kamieni na ściany murarzowi łatwo jest